

Ο J. M. KEYNES ΚΑΙ Η ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡ. ΣΑΟΥΝΑΤΣΟΥ

Μέ τὸν θάνατον τοῦ λόρδου Keynes ἡ Ἀγγλία χάνει τὸν μεγαλύτερον ἴσως, ἀσφαλῶς ὅμως τὸν πλέον πρωτότυπον ἐκ τῶν συγχρόνων οἰκονομολόγων τῆς.

Ἡ δρᾶσις τοῦ λόρδου Keynes ὑπῆρξε πολυσχιδῆς καὶ πολυποίκιλος τόσον ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ πεδίου, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθῇ ἐντὸς τῶν ὀρίων ἐνὸς σημειώματος. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ παρὸν τεύχος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν μνήμην του, θὰ ἐξετασθοῦν δι' εἰδικῶν σημειωμάτων ὠρισμένοι πλευραὶ τῆς δράσεως ταύτης. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι ὁ λόρδος Keynes ἤρχισε νὰ γίνεται εὐρύτερον διεθνῶς γνωστὸς ἀμέσως μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ὅποτε ἀνέλαβε τὴν περίφημον πολεμικὴν του κατὰ τῶν οἰκονομικῶν διατάξεων τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιών διὰ τῶν βιβλίων του «Αἱ οἰκονομικαὶ συνέπειαι τῆς εἰρήνης» καὶ «Νέαι ἀπόψεις ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν συνεπειῶν τῆς εἰρήνης». Ὀλίγον βραδύτερον ἐπαγιώθη ἡ φήμη του ὡς ἐμπειρογνώμονος ἐπὶ τῶν διεθνῶν νομισματικῶν ζητημάτων κυρίως διὰ τοῦ θαυμασίου ἔργου του «Ἡ νομισματικὴ μεταρρύθμισις». Ἐπακολουθεῖ ἡ καὶ πλέον γόνιμος καθαρῶς θεωρητικὴ περίοδος τῆς δράσεως τοῦ Keynes, ἐπιστέγασμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1936 ἐκδοθὲν ἀλλ' ἤδη κλασσικὸν καταστὰν ἔργον του «Γενικὴ θεωρία τῆς ἀπασχολήσεως, τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος». Σημαντικὸς ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τοῦ Keynes κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς τῆς χρηματοδοτήσεως τοῦ τελευταίου πολέμου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὰς συζητήσεις περὶ τῆς μεταπολεμικῆς ρυθμίσεως τῶν διεθνῶν οἰκονομικῶν καὶ νομισματικῶν ζητημάτων, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὰς συμφωνίας τοῦ Bretton Woods, ὡς καὶ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι προηγήθησαν τῆς χορηγήσεως τοῦ τελευταίου ἀμερικανικοῦ δανείου πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

Διὰ τὴν ἐξάρτησιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς δραστικότητος ἐνὸς ἀνδρός, ὡς ὁ Keynes, αἱ τετριμμένοι καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κενὰ περιεχομένου λέξεις εἶναι περιτταί. Ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ρωμαλέου θεωρητικοῦ τοῦ ἔργου καὶ ἰδίως ὁ τονισμὸς τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν τοῦτο δικαιωματικῶς ἀποκτᾷ εἰς τὸ πλαίσιον τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, μὲ ἄλλους λόγους ἢ τοποθέτησιν τοῦ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου.

Ἐάν τις θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν τοῦ θεωρητικοῦ ἔργου τοῦ Keynes πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ εἰς τὰς γενικὰς τῆς τούλάχιστον γραμμὰς τὴν «θέσιν» τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας εἰς τὸ φλέγον πρόβλημα τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τῆς ἀνεργίας πρὸς τῆς ἐμφανίσεως τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes. Ἐνώπιον τοῦ φαινομένου τῆς τρομακτικῆς ἀνεργίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν ἴσως πληγὴν τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἐνώπιον τῶν περιοδικῶν κρίσεων, αἱ ὁποῖαι κυριολεκτικῶς συνεκλόνιζον κατὰ καιροῦς τὴν διεθνή οἰκονομίαν, ἡ θέσις τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας ἦτο ἡ ἐξῆς: ἡ ὑποαπασχόλησις δὲν εἶναι ἐπακόλουθον τῆς ὑποκαταναλώσεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, οὔτε τῆς ἀντιστοίχου ὑπεραποταμιεύσεως τῶν κεφαλαιούχων, ἡ ὁποία ἐν τινὶ μέτρῳ ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέπειαν καὶ ἐκδήλωσιν τοῦ ἰσχύοντος κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο διότι πᾶσα ὑπεραποταμίευσις δέον κατ' ἀνάγκην νὰ ἀκολουθηθῇ ἀπὸ ἀντίστοιχον ὑπερεπένδυσιν, δηλαδή παραγωγὴν μέσων παραγωγῆς, ἡ ὁποία φυσικῶς τῷ λόγῳ θὰ δημιουργήσῃ ἀπασχόλησιν. Οὕτω θὰ συμψηφισθῇ κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτομάτως ἢ ἐκ τῆς ὑποκαταναλώσεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν προκύπτουσα μείωσις τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως, ἡ δὲ τυχὸν δημιουργηθεῖσα ὑποαπασχόλησις θὰ ἐκλείψῃ. Ὅπως πᾶσα νέα ἐπένδυσις, δηλαδή παραγωγὴ νέων μέσων παραγωγῆς, δὲν δύναται νὰ λάβῃ χώραν δεδομένης τῆς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἰσχυροῦσης στενότητος τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς ἄνευ ἀντιστοίχου ἐλαττώσεως τῆς καταναλώσεως, οὕτω καὶ πᾶσα ὑποκατανάλωσις καὶ ὑπεραποταμίευσις καθιστᾷ μὲν προσωρινῶς διαθέσιμους συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς, τελικῶς ὅμως καὶ ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου δὲν δύναται παρὰ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ θέσις αὕτη, ἐξεταζομένη κατὰ τὴν λογικὴν τῆς διάρθρωσιν, προϋποθέτει ἐν τινὶ μέτρῳ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει (*petitio principii*). Ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πλήρης ἀπασχόλησις εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος λόγῳ τοῦ ὅτι πᾶσα ἀποταμίευσις ὀδηγεῖ εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Ἐν τού-

τοισ ή θέσις αϋτη αναχωρεῖ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πλήρους απασχολήσεως, τὴν ὁποῖαν ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ καὶ ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ λογικὴν ἀνάγκην συνάγεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἐπὶ πλήρους απασχολήσεως ἡ ἐπένδυσις δὲν δύναται νὰ αὐξηθῇ ἄνευ ἐλαττώσεως τῆς καταναλώσεως καὶ ἀντιστρόφως πᾶσα ἐλάττωσις τῆς καταναλώσεως πρέπει νὰ ἀκολουθηθῇ ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν· οὕτως ἡ ἐπένδυσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας ἡ θέσις αϋτη συμπληροῦται καὶ ἀπὸ ἄλλην θέσιν σχετικὴν μὲ τὸν μηχανισμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀποταμίευσις ἀκολουθεῖται ἀπὸ αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν ἡ ἐξίσωσις ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως συντελεῖται αὐτομάτως διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν αὐξομειώσεων τοῦ τόκου. Ὁ τόκος καθορίζεται ἀπὸ τὴν προσφορὰν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν ζήτησιν δανείων διὰ νέας ἐπενδύσεις κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον τοῦ τόκου νὰ ἀσφαλίζῃ τὴν ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ἡ αὐξήσις τῆς ἀποταμιεύσεως τείνει νὰ μειώσῃ τὸν δανειακὸν τόκον καὶ νὰ καταστήσῃ συμφερούσας τὰς νέας ἐπενδύσεις λαμβανομένης βεβαίως ὑπ' ὄψιν ὠρισμένης ἀποδοτικότητος τοῦ νεωστὶ ἐπενδυομένου κεφαλαίου. Οὕτω δεδομένης ἀποταμιεύσεως τινος ἡ ἐλευθέρᾳ λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη απασχόλησιν. Κατάστασις ἰσορροπίας εἰς τὴν οἰκονομίαν δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ πλήρους απασχολήσεως, ἡ δὲ ἐπένδυσις ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν.

Ὁ Keynes ἀνέλαβε νὰ ἀποδείξῃ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ὅτι καταστάσεις ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας εἶναι δυναταὶ καὶ ἄνευ πλήρους απασχολήσεως. Πρὸς τοῦτο κατεπολέμησε κυρίως τὴν θέσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἐπένδυσις εἶναι συνάρτησις τῆς ἀποταμιεύσεως, πᾶσα δὲ ἀποταμίευσις ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως.

Κατὰ τὸν Keynes εἶναι θεωρητικῶς ὀρθότερον καὶ προτιμότερον νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀποταμίευσιν ὡς συνάρτησιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως τὴν ἐπένδυσιν ὡς συνάρτησιν τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἡ θέσις αϋτη προκύπτει καὶ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν περίφημον ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ὄντως καὶ κατὰ τὸν Keynes ἀποταμίευσις καὶ ἐπένδυσις ἐξισοῦνται πάντοτε καὶ αὐτομάτως εἰς τὴν οἰκονομίαν, οὐχὶ ὅμως καθ' ὃν τρόπον ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ὅτι ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος θεωρία. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο δέον νὰ ἀναλύσωμεν δι' ὀλίγων τὴν ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως καὶ τὴν κατὰ Keynes ἔννοιαν αὐτῆς.

Κατὰ τὸν Keynes διὰ τὴν οἰκονομίαν ἐν τῷ συνόλῳ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ διὰ πᾶν ἄτομον, ἡ ἀποταμίευσις εἶναι τὸ τμήμα τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον δὲν δαπανᾶται διὰ τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως. $S=Y-C$. (1) Ἡ ἐπένδυσις ἀντιπροσωπεύει τὸ τμήμα τῆς συνολικῆς παραγωγῆς (ἐκφραζομένης κατ' ἀξίαν), τὸ ὁποῖον δὲν καταναλίσκεται. $I=P-C$. Ἀφ' ἐτέρου τὸ συνολικὸν εἰσόδημα τῆς κοινωνίας ὀρίζεται ὡς ἡ ἀξία τῆς παραγωγῆς. $Y=P$. Ἐὰν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐξισώσει ἀντικαταστήσωμεν τὸ P διὰ τοῦ ἰσοδυναμοῦ Y ἔχομεν $I=Y-C$. Ἐκ τῆς ἐξισώσεως ταύτης ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πρώτην ἐξισωσιν προκύπτει (ἐφ' ὅσον τὰ ἴσα πρὸς τὸ $Y-C$ εἶναι καὶ μεταξύ των ἴσα) ὅτι $S=I$, δηλαδή ἡ ἀποταμίευσις ἰσοῦται πάντοτε ἐν τῇ οἰκονομίᾳ μὲ τὴν ἐπένδυσιν.

Ποία εἶναι ἡ ἔννοια τῶν ἐξισώσεων τούτων; Τὸ πρόβλημα τοῦτο πρέπει νὰ διερευνηθῇ διὰ νὰ καταστοῦν σαφεῖς αἱ ἐκ τῶν ἐν λόγω ἐξισώσεων προκύπτουσαι θεωρητικαὶ καὶ πρακτικαὶ συνέπειαι.

Ἄς ἐξετάσωμεν κατὰ πρῶτον τί συμβαίνει ὅταν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ λαμβάνει χώραν ἀποταμίευσις. Τὸ ἀποταμιευόμενον τμήμα τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος δὲν δαπανᾶται διὰ τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως. Τοῦτο ἔχει δύο συνεπείας. Τὰ ἀγαθὰ καταναλώσεως, τὰ ὁποῖα ἄνευ τῆς ἀποταμιεύσεως ταύτης θὰ ἐπωλοῦντο, παραμένουν ἀπώλητα, δηλαδή ἀποθεματοποιοῦνται. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην σχηματίζεται αὐτομάτως μία ἐπένδυσις εἰς ἀποθέματα ἴση πρὸς τὴν ἀρχικῶς λαβοῦσαν χώραν ἀποταμίευσιν, ἐξισουμένης αὐτομάτως ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ἄλλ' ἡ ἐπένδυσις αὕτη δὲν εἶναι τῆς μορφῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ γενικῶς παραδεδεγμένη μορφή τῆς ἐπενδύσεως καὶ τὴν ὁποῖαν ἔχουν πάντοτε ὑπ' ὄψιν τόσον ἡ ὀρθόδοξος θεωρία ὅσον καὶ πάντες οἱ συζητοῦντες περὶ ἐπενδύσεως. Ἡ ἄλλη συνέπεια ἡ ὁποία θὰ προκύψῃ ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς ἀποταμιεύσεως, δηλαδή ἀποχῆς ὀρισμένων ἀτόμων ἀπὸ τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως (καταναλωτικᾶς δαπάνης), εἶναι ὅτι αἱ εἰσπράξεις καὶ ἐπομένως τὸ χρηματικὸν εἰσόδημα ἄλλων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα πωλοῦν τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, ὑφίστανται ἀνάλογον μείωσιν. Συνεπῶς ἡ ἀποταμίευσις, τὴν ὁποῖαν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐνεργήσουν τὰ ἄτομα ταῦτα, μειοῦται ἀντιστοίχως καὶ ἀναλόγως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην διὰ τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας ἡ ἀρχικὴ ἀποταμίευσις ἐξουδετεροῦται ἀπὸ τὴν ἰσοδύναμον μείωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως

(1) Τὰ ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ χρησιμοποιούμενα σύμβολα ἔχουν τὴν ἐξῆς ἔννοιαν: Y = εἰσόδημα P = ἀξία τῆς παραγωγῆς C = κατανάλωσις S = ἀποταμίευσις καὶ I = ἐπένδυσις.

ἄλλων ἀτόμων. Εἶναι προφανεές ὅτι ἡ δευτέρα περίπτωση ἀποτελεῖ τὴν ἀρνητικὴν μορφήν καὶ διατύπωσιν τῆς πρώτης περιπτώσεως. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι βέβαιον εἶναι ὅτι πᾶσα ἀποταμίευσις ὠρισμένων ἀτόμων ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἄλλων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἀθελήτως ἐνήργησαν ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν (οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τὴν κλασσικὴν καὶ παραδεδεγμένην αὐτῆς μορφήν τοῦ παγίου κεφαλαίου) εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀποταμίευσις ἰσοῦται πάντοτε πρὸς τὴν ἐπένδυσιν. Τοῦτο σημαίνει ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ὅτι ναὶ μὲν τὰ ἄτομα δύνανται νὰ ἐνεργοῦν ἀποταμίευσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν κοινωνιανὴ ἀποταμίευσιν αὕτη ἐξουδετεροῦται αὐτομάτως, ἐφ' ὅσον προηγουμένως δὲν ἔχη λάβῃ χώραν ἐπένδυσιν. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἐπενδύσεως ὡς συναρτήσεως τῆς ἀποταμιεύσεως· μᾶλλον πρέπει νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἀποταμιεύσεως ὡς συναρτήσεως τῆς ἐπενδύσεως.

Πράγματι εἶναι βέβαιον συμφώνως μὲ τὰς ἀνωτέρω ἀναλυθείσας ἐξισώσεις ὅτι καὶ πᾶσα ἐπένδυσιν θὰ ἀκολουθηθῇ ἀπὸ ἀντίστοιχον ἀποταμίευσιν. Ἄς ἐξετάσωμεν τί συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποίαν λαμβάνει χώραν μία ἀρχικὴ αὔξησις τῆς ἐπενδύσεως, ἡ ὁποία δὲν ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ λαμβάνουσαν χώραν ἀποταμίευσιν. Εἰς τὴν περίπτωση ταύτην μία ἀρχικὴ αὔξησις τῆς ἐπενδύσεως θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν τὴν αὔξησιν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν καὶ τὴν ἐπένδυσιν. $Y = C + I$. Πᾶσα αὔξησις τοῦ I ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν αὔξησιν τοῦ Y . Ἀρχικῶς καὶ μέχρις ὅτου τὰ ἄτομα τὰ πραγματοποιήσαντα τὸ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὔξεσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθὲν εἰσόδημα τὸ δαπανήσουσιν δι' ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ «ἀπεταμίευσαν» (ἐξισωσις ἐπενδύσεως καὶ ἀποταμιεύσεως). Ἐν συνεχείᾳ ὅμως καὶ δεδομένου ὅτι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑφίσταται μία ὠρισμένη ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοιχῶς μία ὠρισμένη ροπὴ πρὸς ἀποταμίευσιν τὸ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὔξεσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθὲν κοινωνικὸν εἰσόδημα δὲν θὰ ἀποταμιευθῇ ὀλόκληρον, ἀλλὰ θὰ δαπανηθῇ κατὰ μέγα μέρος δι' ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως. Τοῦτο δύναται νὰ ἔχη πρὸς στιγμὴν ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τῶν εἰς καταναλωτικὰ ἀγαθὰ ἀποθεμάτων (μείωσις τῆς ἐπενδύσεως ἴση πρὸς τὸ δι' ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως δαπανηθὲν τμήμα τοῦ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὔξεσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθέντος κοινωνικοῦ εἰσοδήματος), τελικῶς ὅμως ἐκ τῆς αὔξεσεως τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν καταναλώσεως, ὡς καὶ τῶν κερδῶν ἐκ τῆς παραγωγῆς τοιούτων ἀγαθῶν, θὰ προκύψῃ διαστολὴ τοῦ ὄγκου τῆς απασχολήσεως καὶ τοῦ εἰσοδήματος μέχρι τοῦ σημείου

ἐκείνου τῆς ἰσορροπίας, εἰς τὸ ὅποιον δεδομένης τῆς ροπῆς πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄτομα θὰ εἶναι διατεθειμένα νὰ ἀποταμιεύσουν τόσον ποσὸν ἀκριβῶς, ὅσον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς ἐπένδύσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ποῖα εἶναι ἡ ροπή πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν, ποῖα θὰ εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὔξήσεως τῆς ἐπενδύσεως προκαλουμένη διαστολή τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ εἰσοδήματος. Ὁ συντελεστής τῆς τελικῆς αὔξήσεως τοῦ εἰσοδήματος ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὔξήσεως τῆς ἐπενδύσεως καὶ δεδομένης μιᾶς ὠρισμένης ροπῆς πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν ὀνομάζεται «πολλαπλασιαστής». Ἴσοῦται μὲ τὸν παρονομαστήν τοῦ κλάσματος, τὸ ὅποιον παριστᾷ τὴν ροπήν πρὸς ἀποταμίευσιν, ὅταν ὁ ἀριθμητὴς τοῦ κλάσματος τούτου εἶναι ἴσος πρὸς τὴν μονάδα.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται προφανὲς ὅτι, κατὰ τὸν Keynes, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπένδυσις δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν ἀλλ' ἀντιστρόφως, εἶναι δυνατὰ καταστάσεις ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας ἄνευ πλήρους ἀπασχολήσεως. Ἡ ἀποταμίευσις δὲν ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὔξησιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν. Τὸναντίον ἡ πρὸς ἀποταμίευσιν ροπή τῆς κοινωνίας δύναται κατ' ἀρχὴν (λόγῳ τῆς μειώσεως τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν καταναλώσεως) νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μείωσιν τοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, ἐφ' ὅσον παραλλήλως δὲν λαμβάνει χώραν ἐπένδυσις (ἢ ὅποια ὁμῶς οὐδόλως ἐξαρτᾶται κατὰ τὸ προεκτεθὲν θεωρητικὸν σχῆμα ἐκ τῆς ροπῆς ταύτης).

Ἄφοῦ ὁμῶς ἡ ἐπένδυσις δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν (καὶ δὴ κατὰ τὸν προεκτεθέντα μηχανισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας) τότε ἀπὸ τί ἐξαρτᾶται; Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἄγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παραγόντων, οἱ ὅποιοι προσδιορίζουν τὸ ποσὸν ἢ τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων.

Ὁ πρῶτος παράγων, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει (συναρτῆσει καὶ ἄλλων) τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων, εἶναι ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Keynes δὲν ἀπομακρύνεται κατὰ βάσιν τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας. Αἱ θεωρητικαὶ τῆς ἀπόψεις περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου ἀποτελοῦν μίαν ἀνεπτυγμένην καὶ λεπτομερῆ ἔκθεσιν περὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὅποια προσδιορίζουν τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. Αἱ ἀπόψεις αὗται καταλήγουν ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι, ἐφ' ὅσον σὺν τῷ χρόνῳ αὐξάνεται

τὸ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἤδη ἐπενδεδυμένον κεφάλαιον, ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου (ἢ ἄλλως πως ἡ ἀποδοτικότητα τοῦ νεωστὶ ἐπενδυομένου κεφαλαίου) τείνει νὰ μειωθῇ. Ἡ διαπίστωσις ἕως αὕτη δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀπόψεων καὶ τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας.

Ἄλλ' ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου δὲν εἶναι ὁ μόνος παράγων, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων. Καὶ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν, ἐκτὸς τοῦ παράγοντος τούτου ὡς προσδιοριστικὸς παράγων τοῦ ὄγκου τῶν νέων ἐπενδύσεων παρεμβαίνει καὶ ὁ δανειακὸς τόκος. Κυρίως εἰπεῖν ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου. Ἐὰν ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἀνωτέρα τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου ὑπάρχει δυνατότης καὶ πιθανότης νέων ἐπενδύσεων. Ἀντιθέτως ἐὰν ἡ ἀποδοτικότης αὕτη εἶναι κατωτέρα τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου δυνατότης καὶ πιθανότης νέων ἐπενδύσεων δὲν ὑπάρχει.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐξετέθη, ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος τείνει πάντοτε νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. Ἡ προβλεπομένη ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου προσδιορίζει τὴν ζήτησιν δανείων διὰ νέας ἐπενδύσεις ἢ ἄλλως πως «ἀποταμιεύσεων». Ἐὰν ἡ προσφορὰ «ἀποταμιεύσεων» εἶναι ἀνωτέρα τῆς ζητήσεως ὁ τόκος τείνει νὰ κατέλθῃ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποταμίευσις καὶ ἐπενδύσεις θὰ ἰσορροπήσουν διὰ τῆς προωθήσεως τῶν ἐπενδύσεων. Ἀντιστρόφως ἐὰν ἡ προσφορὰ «ἀποταμιεύσεων» εἶναι κατωτέρα τῆς ζητήσεως ὁ τόκος τείνει νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποταμίευσις καὶ ἐπενδύσεις θὰ ἰσορροπήσουν διὰ τῆς προωθήσεως τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἡ ἐξίσωσις ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως ἐξασφαλίζεται τελικῶς διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν αὐξομειώσεων τοῦ τόκου.

Ἐν τούτοις κατὰ τὰ προεκτεθέντα ἡ θεωρία αὕτη ὄχι μόνον εἶναι ἐσφαλμένη, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν λογικὸν νόημα ἔχει. Συμφώνως μὲ τὰς ἀνωτέρω ἀναλυθείσας ἐξισώσεις ἡ ἀποταμίευσις ἰσοῦται πάντοτε ἐν τῇ οἰκονομίᾳ μὲ τὴν ἐπένδυσιν, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος. Δὲν δυνάμεθα συνεπῶς νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι αἱ αὐξομειώσεις τοῦ τόκου ἐξασφαλίζουν τελικῶς τὴν ἐξισορροπήσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ἔτι μᾶλλον πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι καὶ ἡ προσφορὰ «ἀποταμιεύσεων» δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων, ὡς φαίνεται νὰ φαντάζεται

ἡ ὀρθόδοξος θεωρία. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην δεδομένον ἐπίπεδον τοῦ τόκου προσδιορίζει τὴν προσφορὰν «ἀποταμιεύσεων» ἐπαρκῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ὄγκου τῶν νέων ἐπενδύσεων καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰσοδημάτων. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι προφανῶς ἀβάσιμος. Ὄντως ἐὰν ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων αὐξηθῇ, τὰ εἰσοδήματα, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, διαστέλλονται βαθμηδὸν καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἡ ἀποταμίευσις νὰ αὐξηθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμαλοῦς ῥυθμὸν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Ἔτσι εἶναι

Ἐπανόρθωσις παραλείψεως

Ὁ κατωτέρω πίναξ παρελείφθη ἀπὸ τὴν σελ. 72 τοῦ προηγουμένου τεύχους ὅπου πρέπει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἀντ' αὐτοῦ ἐκ παραδρομῆς μοσιευθέντα.

*Ἐπιλογισμένη παραγωγή κυριωτέρων γεωργικῶν προϊόντων
(εἰς χιλιάδας τόννων)*

τὸν
τὴν
κα-
της

Εἶδη	Μέσος ὄρος παραγωγῆς 1935—38	Ἐπιλογισμὸς παραγωγῆς 1945	Τοῖς % ἐπὶ παραγωγῆς 1935—38
Σῖτος	768.0	393.5	51
Σίκαλις	56.0	24.4	44
Κριθὴ	203.0	75.2	37
Βρώμη	120.0	53.8	45
Ἄροβόσιτος	250.0	144.4	58
Ὄσπρια	780.0	378.0	48
Βάμβαξ	44.3	20.5	46
Καπνὸς	61.1	24.3	40
Γεώμηλα	146.0	115.7	79
Ἐλαιόλαδον	102.5	101.7	99
Σταφίς	158.6	41.8	26

καὶ ἄλλας ἐκφράσεις ἰσοουναμίας ὡς λ.χ. «ἀποταμίευσις» ἢ «ἀντιστρόφους ὡς λ.χ. «ταχύτης τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος» (αἱ ἀξομειώσεις τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος εἶναι ἀντίστροφοι τῶν ἀξομειώσεων τῆς ζήτησεως χρήματος, καθόσον αὐξανομένης τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος ἡ ζήτησις χρήματος ἐλαττοῦται, ἐνῶ μειουμένης τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος ἡ ζήτησις χρήματος αὐξάνεται).

τὸ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἤδη ἐπενδεδυμένον κεφάλαιον, ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου (ἢ ἄλλως πῶς ἡ ἀποδοτικότητα τοῦ νεωστὶ ἐπενδυομένου κεφαλαίου) τείνει νὰ μειωθῇ. Ἡ διαπίστωσις ἕμως αὕτη δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀπόψεων καὶ τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας.

Ἄλλ' ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου δὲν εἶναι ὁ μόνος παράγων, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὴν κίνησιν τοῦ κεφαλαίου.

Καὶ καὶ
προσδι
βαίνει
ἐπενδύ
ἀποδο
Ἐάν
τρέγ
ἐπ
τ

... καὶ οὐδὲν κοινὸν νοήμα εἶχει. Συμφωνῶς μὲ τὰς ἀνωτέρω ἀναλυθείσας ἐξισώσεις ἢ ἀποταμίευσις ἰσοῦται πάντοτε ἐν τῇ οἰκονομίᾳ μὲ τὴν ἐπένδυσιν, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος. Δὲν δυνάμεθα συνεπῶς νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι αἱ ἀυξομειώσεις τοῦ τόκου ἐξασφαλίζουν τελικῶς τὴν ἐξισορροπῆσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ἐτι μᾶλλον πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι καὶ ἡ προσφορὰ «ἀποταμιεύσεων» δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων, ὡς φαίνεται νὰ φαντάζεται

ἡ ὀρθόδοξος θεωρία. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην δεδομένον ἐπίπεδον τοῦ τόκου προσδιορίζει τὴν προσφορὰν «ἀποταμιεύσεων» ἐπαρκῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ὄγκου τῶν νέων ἐπενδύσεων καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰσοδημάτων. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι προφανῶς ἀβάσιμος. Ὄντως ἐὰν ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων αὐξηθῇ, τὰ εἰσοδήματα, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, διαστέλλονται βαθμηδὸν καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἡ ἀποταμίευσις νὰ αὐξηθῇ κατὰ τόσον ποσὸν ἀκριβῶς, ὅσον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Οὕτως ἡ προσφορὰ «ἀποταμιεύσεων» δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν νέων ἐπενδύσεων.

Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας τοῦ τόκου ἤγαγε τὸν Keynes εἰς τὸ νὰ διατυπώσῃ νέαν θεωρίαν περὶ τόκου. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ τόκος δὲν εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν (ἀπὸ καταναλωτικὰς δαπάνας), δὲν εἶναι ἡ τιμὴ τῆς «ἀποταμιεύσεως». Ἀντιθέτως εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὴν «ἀποθησαύρισιν», τὸ τίμημα τῆς παραιτήσεως ἀπὸ τῆς ρευστότητος διὰ μίαν δεδομένην περίοδον. Εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἀποστροφῆς, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζουν οἱ κατέχοντες ρευστὸν διαθέσιμον χρήμα προκειμένου νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πλήρη καὶ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν διαθέσεώς του (νὰ τὸ δανείσουν). Κατὰ συνέπειαν ὁ τόκος δὲν εἶναι ἡ «τιμὴ», ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως «ἀποταμιεύσεων» διὰ νέας ἐπενδύσεις. Εἶναι μᾶλλον ἡ «τιμὴ», ἡ ὁποία προσδιορίζει σημεῖον τι ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς ἐν κυκλοφορίᾳ (διαθεσίμου) συνολικῆς ποσότητος τῶν μέσων πληρωμῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιούντων ἀτόμων ὅπως διατηροῦν ρευστὰ διαθέσιμα. Πράγματι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes ὁ τόκος εἶναι ἡ συνισταμένη δύο παραγόντων: τῆς συνολικῆς ποσότητος τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ χρήματος καὶ τῆς «προτιμήσεως ρευστότητος» (liquidity preference). Ἡ συνολικὴ ποσότης τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ χρήματος συνιστᾷ τὴν προσφορὰν χρήματος, ἐνῶ ἡ «προτίμησις ρευστότητος» συνιστᾷ τὴν ζήτησιν χρήματος. Κατὰ βάθος «προτίμησις ρευστότητος» καὶ ζήτησις χρήματος εἶναι ἐκφράσεις ταυτῆς καὶ ἰσοδύναμοι. Θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ ἄλλας ἐκφράσεις ἰσοδυνάμους ὡς λ.χ. «ἀποθησαύρισις» ἢ καὶ ἀντιστρόφους ὡς λ.χ. «ταχύτης τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος» (αἱ ἀξομειώσεις τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος εἶναι ἀντίστροφοι τῶν ἀξομειώσεων τῆς ζήτησεως χρήματος, καθόσον ἀξομειωμένης τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος ἡ ζήτησις χρήματος ἐλαττοῦται, ἐνῶ μειουμένης τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος ἡ ζήτησις χρήματος αὐξάνεται).

'Ο Keynes διακρίνει τρεῖς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄτομα ἐπιθυμοῦν νὰ διατηροῦν ρευστὰ διαθέσιμα. 'Ο πρῶτος εἶναι ἡ ἀνάγκη διαθεσιμοτήτων διὰ τρεχούσας συναλλαγὰς ἐμπορικῆς ἢ καὶ καθαρῶς προσωπικῆς φύσεως, ἢ ἀνάγκη τῆς ἐξασφαλίσεως διὰ τὰς μεταξὺ τῶν εἰσπράξεων καὶ τῶν πληρωμῶν μεταβατικὰς περιόδους, ἢ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως ὀρισμένου ταμειακοῦ ἀποθέματος. 'Ἡ ἀνάγκη αὕτη ὑφίσταται τόσον διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ὅσον καὶ δι' ὅλα τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄτομα. 'Ο δεύτερος λόγος εἶναι τὸ κίνητρον τῆς ἀσφαλείας, ἢ ἐπιθυμία τῆς ἀντιμετώπισεως ἀναγκῶν ἀπαιτουσῶν ἀπροβλέπτους δαπάνας ἢ ἢ ἐπιθυμία τῆς ἐκμεταλλεύσεως εὐκαιριῶν ἐπωφελῶν ἀγορῶν. 'Ο τρίτος λόγος εἶναι τὸ κίνητρον τῆς κερδοσκοπίας, ἢ ἐπιθυμία τῆς ἐν δεδομένη στιγμῇ ρευστοποιήσεως ἀξιῶν καὶ τῆς διατηρήσεως ρευστοῦ χρήματος ἐπὶ τῇ προόψει ὑποτιμήσεως τῶν ἀξιῶν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματοποιήσεως κερδῶν διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν προβλέψεων περὶ τῆς μελλοντικῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ἀξιῶν. 'Ἐφ' ὅσον ὁ τόκος εἶναι ὑψηλὸς ἐπὶ τοσοῦτον κοστίζει ἀκριβώτερον ἢ διατήρησις ρευστοῦ χρήματος καὶ κατὰ τοσοῦτον ὀλιγώτερον τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄτομα εἶναι διατεθειμένα νὰ διατηροῦν ρευστὸν χρήμα. 'Αντιστρόφως ἐὰν ἡ συνολικὴ ποσότης τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ (διαθεσίμου) χρήματος αὐξηθῇ ὁ τόκος τείνει νὰ πέσῃ. 'Ἡ πτώσις αὕτη τοῦ τόκου παρῶθεϊ τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄτομα νὰ κρατοῦν περισσότερον ρευστὸν (διαθέσιμον) χρήμα, καθ' ὅσον ἡ ἱκανοποίησις τῆς ἐπιθυμίας ὅπως ἀπολαμβάνουν τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τοῦ αἰσθήματος ἀσφαλείας, τὰ ὁποῖα παρέχει ἡ κατοχὴ ρευστοῦ χρήματος, κοστίζει ὀλιγώτερον.

'Ἡ πλέον σημαντικὴ καινοτομία τῆς περὶ τόκου θεωρίας τοῦ Keynes συνίσταται κατὰ τὴν γνώμην μας εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ τόκος οὐδόλως τείνει νὰ προσαρμοσθῇ μηχανικῶς πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. 'Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ συστήματος τοῦ Keynes τὰ αἷτια τὰ προσδιορίζοντα τὸν τόκον φαίνονται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔγκειται ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς θεωρίας τοῦ Keynes καὶ τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας. Πράγματι ἐν τῷ συστήματι τῶν καμπύλων, ἢ συσχετίσις τῶν ὁποίων προσδιορίζει τὸν τόκον, ἢ καμπύλη τῆς ζητήσεως ἀντιπροσωπεύεται κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν ἀπὸ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου, ἐνῶ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν «πρότιμῃσιν ρευστότητος». Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου δὲν παρεμ-

βαίνει προκειμένου νὰ προσδιορισθῇ ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων. Σημαίνει μόνον ὅτι ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος, ἐκ τῆς ἀποστάσεως τοῦ ὁποίου ἀπὸ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου ἐξαρτᾶται ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων, σχηματίζεται ἀπὸ αἷτια ἄσχετα πρὸς τὴν ἀποδοτικότητα ταύτην καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ τείνῃ πάντοτε νὰ προσαρμοσθῇ μηχανικῶς πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἀποδοτικότητα, ὡς ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος θεωρία. Εἶναι δηλαδὴ δυνατὰ καταστάσεις ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἐπίπεδον τοῦ τόκου οὐδόλως εὐνοεῖ ἢ καὶ ἀντιθέτως παρεμποδίζει τὴν πραγματοποίησιν τῶν νέων ἐπενδύσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ νὰ διατηρηθῇ ὁ ὄγκος τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἰς ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον.

*
* *

Ὁ Keynes κατεπολέμησε καὶ ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς τὴν ἐπὶ τοῦ φλέγοντος προβλήματος τῆς ἀνεργίας καὶ ἐν γένει τῆς ἀπασχολήσεως «θέσιν» τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἡ ἀνεργία, μόλις ἐκδηλωθῇ, ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τῶν μισθῶν. Ἡ διαπίστωσις αὕτη προκύπτει ἀπὸ αὐτὸν τοιοῦτον τὸν ὀρισμὸν, ὁ ὁποῖος δίδεται εἰς τὸ φαινόμενον τῆς ἀνεργίας. Πράγματι ὁ ἀνεργὸς ὁ μὴ ζητῶν ἢ μὴ δεχόμενος νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ μισθῷ κατωτέρῳ τοῦ τρέχοντος τοιοῦτου δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς ἀνεργός. Ἡ ἀνεργία του θεωρεῖται «ἐκουσίω» καὶ ἡ περίπτωσις του παύει νὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν. Πραγματικῶς ἀνεργὸς θεωρεῖται ὁ ζητῶν ἢ δεχόμενος νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ μισθῷ κατωτέρῳ τοῦ τρέχοντος τοιοῦτου καὶ μὴ εὐρίσκων ἀπασχόλησιν, καθ' ὅσον μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀνεργία εἶναι «ἀκουσία». Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνεργία ἔχει πάντοτε ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τῶν μισθῶν, τείνει καὶ νὰ ἐξαλειφθῇ αὐτομάτως. Ἡ μείωσις τῶν μισθῶν τείνει νὰ αὐξήσῃ τὴν ἀπασχόλησιν, καθ' ὅσον παρωθεῖ τοὺς ἐπιχειρηματίας νὰ ἀπασχολήσουν περισσοτέρους ἐργάτας. Τοῦτο συμβαίνει πρῶτον διότι ἡ μείωσις τῶν μισθῶν αὐξάνει τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ δεύτερον διότι ἡ ἐν λόγῳ μείωσις εὐνοεῖ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ κεφαλαίου δι' ἐργασίας.

Ὁ Keynes δὲν ἀποδέχεται οὔτε τὸν περὶ ἀνεργίας ὀρισμὸν τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας, οὔτε καὶ τὸν συλλογισμὸν δυνάμει τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἡ ἀνεργία τείνει πάντοτε νὰ ἐξαλειφθῇ αὐτομάτως. Ὄντως κατὰ τὸν Keynes διὰ νὰ προσδιορίσωμεν τόσον τὸ φαινόμενον τῆς ἀνεργίας αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὅσον καὶ τὰς πιθανὰς οἰκονομικὰς συνεπείας του δὲν ἀρκεῖ νὰ λάβω-

μεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὰς πιθανὰς μεταβολὰς τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν· πρέπει κυρίως νὰ ἐξετάσωμεν τὰς πιθανὰς μεταβολὰς τῶν πραγματικῶν μισθῶν. Καὶ ὁ Keynes, ὅπως καὶ ἡ ὀρθόδοξος θεωρία, δὲν ἐνδιαφέρεται εἰμὴ μόνον διὰ τὴν «ἀκουσίαν» ἀνεργίαν. Καὶ κατ' αὐτὸν ἀνεργος εἶναι μόνον ὁ ζητῶν ἢ δεχόμενος νὰ ἐργασθῆ ἐπὶ πραγματικῶ μισθῶ κατωτέρω τοῦ τρέχοντος τοιούτου καὶ μὴ εὐρίσκων ἀπασχόλησιν. Ἄλλ' ὁ Keynes ἐνῶ δέχεται ὅτι οἱ ἐργάται εἶναι εἰς θέσιν νὰ μειώσουν τοὺς ὀνομαστικούς μισθοὺς, ἀμφισβητεῖ ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ μειώσουν καὶ τοὺς πραγματικοὺς τοιούτους. Ὁ συλλογισμὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζει τὴν ἄποψίν του ταύτην, εἶναι ὁ ἀκόλουθος: δεδομένης ἀνεργίας τινος ὁ ὀνομαστικὸς μισθὸς τείνει νὰ πέσῃ· ἡ πτώσις τῶν μισθῶν προκαλεῖ τὴν μείωσιν τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς, ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν παραγωγῶν μοιραίως θὰ καταλήξῃ εἰς πτώσιν τῶν τιμῶν. Ἡ ἰσορροπία θὰ ἀποκατασταθῆ μόνον ὅταν αἱ τιμαὶ πέσουν τόσον ὅσον καὶ οἱ μισθοί, ἤτοι ὅταν ὁ πραγματικὸς μισθὸς ἀνακτήσῃ τὸ προηγούμενον ἐπίπεδον. Ἄλλ' εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οὐδόλως θὰ εἶναι συμφερότερον νὰ ἀπασχοληθοῦν περισσότεροι ἢ προηγουμένως ἐργάται. Ἡ ἀνεργία θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ θὰ εἶναι «ἀκουσία», ἐφ' ὅσον κατὰ τὰ προεκτεθέντα οἱ ἐργάται εἶναι μὲν εἰς θέσιν νὰ μειώσουν τοὺς ὀνομαστικούς μισθοὺς, οὐδόλως ὅμως εἶναι εἰς θέσιν νὰ μειώσουν τοὺς πραγματικούς τοιούτους.

Ὁ Keynes ὅμως καταπολεμᾷ καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως τὴν θέσιν τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μείωσις τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὐξήσιν τῆς απασχολήσεως. Ἡ θέσις αὕτη δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐνδεχομένην ἐπίδρασιν τῆς μείωσεως τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν ἐπὶ τῆς συνολικῆς ζητήσεως. Ἐν τούτοις ἡ ἐπίδρασις αὕτη πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Οὕτω καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μείωσις τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν θέλει προκαλέσῃ πρὸς στιγμὴν αὐξήσιν τῆς απασχολήσεως, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τελικῶς ἡ ἀπασχόλησις θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ προηγούμενον ἐπίπεδον καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς μὴ ἀναλόγου αὐξήσεως τῆς συνολικῆς ζητήσεως. Πράγματι ἡ αὐξήσις τῆς απασχολήσεως εἰς τὰς βιομηχανίας ἀγαθῶν καταναλώσεως θὰ ἔχῃ μὲν ὡς συνέπειαν τὴν αὐξήσιν τῶν εἰσοδημάτων, ἀλλὰ δεδομένης μιᾶς ὀρισμένης ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν ἡ αὐξήσις τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν καταναλώσεως δὲν θὰ εἶναι ἀνάλογος· θὰ εἶναι μικροτέρα. Οὕτω διὰ τοὺς ἐπιχειρηματίας τὸ προϊόν τῆς πωλήσεως τῶν εἰς μεγαλυτέρας ποσότητας παραγομένων ἀγαθῶν καταναλώσεως θὰ εἶναι κατώτερον τῶν δαπανῶν παραγωγῆς

(αἱ ὅποια ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ πραγματοποιηθέντα ἠύξημένα εἰσοδήματα). Ἡ ἐντεῦθεν προκύπτουσα ζημία θὰ ὀδηγήσῃ ἐκ νέου εἰς μείωσιν τῆς ἀπασχολήσεως.

Μόνον ἐφ' ὅσον ἡ μείωσις τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μεταβολὴν τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν, δύναται νὰ προκαλέσῃ τελικῶς αὔξησιν τῆς ἀπασχολήσεως. Γενικῶς δέ, κατὰ τὸν Keynes, αἱ αὐξομειώσεις τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν δύνανται νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τῆς ἀπασχολήσεως μόνον ἐμμέσως δηλαδὴ εἴτε διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν (μεταβολαὶ τοῦ ὄγκου τῆς συνολικῆς ζητήσεως), εἴτε διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, εἴτε διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου (ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῶν νέων ἐπενδύσεων). Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας αἱ αὐξομειώσεις τῶν ὀνομαστικῶν μισθῶν δύνανται καὶ κατὰ τὸν Keynes νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως ἀλλὰ κατὰ τρόπον τελείως διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος θεωρία.

*
* *

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω σύντομον σκιαγραφίαν τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes προκύπτει αὐτομάτως τὸ ἐρώτημα: ποῖα εἶναι ἡ θέσις τὴν ὁποίαν λαμβάνουν ὁ Keynes καὶ ἡ σχολὴ του ἀπέναντι τοῦ προβλήματος ὄχι μόνον τῆς ἀνεργίας ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἐρον τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων; Μὲ ἄλλους λόγους ποῖα εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Keynes περὶ τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων;

Προτοῦ δοθῆ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes δέν ἀποτελεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν θεωρίαν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, οὐδὲ ἴσως ὁ κύριος σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ διευκρίνισις τοῦ προβλήματος τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἢ ὅπως ἄλλως ὀνομάζεται εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν φιλολογοῖαν τοῦ προβλήματος τῶν οἰκονομικῶν κύκλων. Τὸν Keynes ἀπασχόλησεν ἐκτὸς τοῦ προβλήματος τούτου κυρίως τὸ πρόβλημα τῆς μονίμου ἀνεργίας. Πάντως ὅμως ἐκ τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes προκύπτει θεωρητικὴ τις ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἡ ὁποία δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν ὡς θεωρία τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου.

Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ἐπιστήμην κρατοῦσαν διαίρεσιν καὶ κατάταξιν τῶν περὶ τῶν οἰκονομικῶν

διακυμάνσεων καὶ κύκλων θεωριῶν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὰς περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου θεωρίας, αἱ ὁποῖαι συνδέονται πρὸς τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ἢ αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς, ὡς ἀποχρώσεις τῆς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως ἢ ὑπεραποταμιεύσεως. Κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας εἰς τὰς πλουσίας κοινωνίας ἡ ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν (ἐκφραζομένη εἰς ποσοστιαίαν ἀναλογίαν) εἶναι σχετικῶς μικρά, ἐνῶ ἀντιστοίχως ἡ ροπὴ πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι μεγάλη. Ἐπομένως ὁ ρυθμὸς τῶν ἐπενδύσεων πρέπει νὰ διατηρῆται εἰς ἐπίπεδον ἀνταποκρινόμενον εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ὄγκου τῆς παραγωγῆς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξησφάλιζε τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ τμήματος τῆς παραγωγῆς ταύτης, τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνία ἐπιθυμεῖ νὰ καταναλώσῃ. Ἐν τούτοις τίποτε δὲν ἐγγυᾶται ὅτι ὑφίστανται ἐπαρκεῖς δυνατότητες ἐπενδύσεως (ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου) ἐξασφαλίζουσαι τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Τὸναντίον πᾶσα αὔξεις τῆς ἀποταμιεύσεως συνεπάγεται μείωσιν τῆς ζήτησεως καὶ παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως, μείωσιν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος μείωσιν τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου καὶ ἐπίσχεσιν τῆς ἐπενδύσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ μείωσις τοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος προέρχεται τόσον ἀπὸ τὴν σχετικῶς ὑπερβολικὴν ροπὴν τῆς κοινωνίας πρὸς ἀποταμίευσιν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν συνεπείᾳ ταύτης προκαλουμένην μείωσιν τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου εἰς τὰς βιομηχανίας ἀγαθῶν καταναλώσεως (ἐφ' ὅσον ἡ ζήτησις ἀγαθῶν καταναλώσεως μειοῦται). Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον παίζουσι σημαντικὸν ρόλον καὶ αἱ προβλέψεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν περὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς οἰκονομικῆς ταύτης ὑφέσεως δύναται νὰ προέλθῃ κυρίως ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀποταμίευσιν. Ἡ μείωσις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος τείνει νὰ προκαλέσῃ τὴν μείωσιν τοῦ τμήματος τοῦ εἰσοδήματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἀποταμιεύεται. Τοῦτο σημαίνει ἐνίσχυσιν τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν. Νέα κατάστασις ἰσορροπίας θὰ προκύψῃ ὅταν ἡ ἀποταμίευσις θὰ ἔχῃ μειωθῆ κατὰ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Ἐπίσης ἡ αὔξεις τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν δύναται νὰ προκαλέσῃ αὔξισιν τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου εἰς τὰς βιομηχανίας ἀγαθῶν καταναλώσεως (ἐφ' ὅσον ἡ ζήτησις ἀγαθῶν καταναλώσεως αὐξάνει) καὶ αὔξισιν τῆς ἐπενδύσεως (ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ

τρέχοντος δανειακοῦ τόκου). Σημαντικὸν ρόλον ἐπὶ τοῦ προκειμένου παίζουν καὶ πάλιν αἱ προβλέψεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν περὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς οἰκονομικῆς ὑφέσεως δύναται ἐπίσης νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῆς «προτιμήσεως ρευστότητος». Μειουμένης τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἢ ζήτησις χρήματος ἐλαττοῦται ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος πίπτει, νέα δὲ κατάστασις ἰσορροπίας δύναται νὰ διαμορφωθῇ εἰς ἐπίπεδον ἀνώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἐὰν ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος δὲν εἶχε πέση.

*
* *

Ποία εἶναι ἡ θέσις τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ; καὶ ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ τελικὴ ἐκτίμησις καὶ κρίσις ἢ ἀφορῶσα τὴν θεωρίαν ταύτην ;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν σκοπὸν καὶ τὰ ὅρια τοῦ παρόντος σημειώματος, καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν φιλολογίαν αἱ γνώμαι περὶ τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes διίστανται εἰσέτι, οὐδόλως δὲ δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἔχει ἀποκρυσταλλωθῇ παγία τις κρίσις περὶ τῆς θεωρίας ταύτης. Οὐχ' ἦττον ὅμως οὐδέποτε θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ δοθῇ τελικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἐὰν προηγουμένως δὲν διευκρινισθῇ καὶ ἀποσαφηνισθῇ ἡ θέσις τῆς θεωρίας ταύτης ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοῦτο θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀπαντήσωμεν δι' ὀλίγων τοῦλάχιστον εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα.

Δύο κύριαι «θέσεις» ἀνεπτύχθησαν μέχρι σήμερον εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν φιλολογίαν περὶ τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes. Κατὰ τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes δὲν ἀφίσταται κατὰ βάθος τόσον πολὺ, ὅσον τοῦλάχιστον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας. Αἱ μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας καὶ τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes παρουσιαζόμεναι διαφοραὶ ὀφείλονται, κατὰ τὴν θέσιν ταύτην, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς διαφορὰς περὶ τὴν ὀρολογίαν. Οἱ ἐκφέροντες τὴν ἄποψιν ταύτην ὑποστηρίζουν ὅτι τόσον ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes θὰ ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ μὲ τὴν ὀρολογίαν τῆς «ὀρθοδόξου» θεωρίας ὅσον καὶ ἡ «ὀρθόδοξος» θεωρία θὰ ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ μὲ τὴν ὀρολογίαν τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes. Κατὰ τὴν δευτέραν θέσιν ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes παρουσιάζει μεγάλας ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας μὲ τὴν μαρξικὴν θεωρίαν περὶ τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων καὶ εἰδικῶς μὲ τὴν μαρξικὴν ἀνάλυσιν περὶ τῆς σχέσεως με-

ταξὺ τῶν βιομηχανιῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ τῶν βιομηχανιῶν μέσων παραγωγῆς κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes ἀποτελεῖ ὑπὸ τινα ἔννοιαν «ἐπιστροφήν» εἰς τὴν μαρξικὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν.

Ἐκ τῶν περισσοτέρων σημείων, τὰ ὁποῖα ἐθίγησαν εἰς τὸ παρὸν σημείωμα καταφαίνεται σαφῶς πόσον ἀβάσιμος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ πρώτη θέσις καὶ πόσον ἐπαναστατικὸς χαρακτήρ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Keynes ἐν σχέσει τοῦλάχιστον μὲ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν. Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι μίᾳ ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον ὁ Keynes μὲ τὴν γενικὴν θεωρίαν του, εἶναι ὁ καθαρῶς λογικὸς καὶ ἐν πολλοῖς μαθηματικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἔθεσε τὰ ζητήματα. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως σημαίνει ὅτι αἱ διαφοραὶ τῆς θεωρίας του ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν εἶναι διαφοραὶ ὀρολογίας καὶ ἀπλῆς διατυπώσεως. Τούναντίον, εἶναι διαφοραὶ οὐσιαστικώταται, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν προεκτεθέντων εἰς τὸ παρὸν σημείωμα.

Περισσότερον βάσιμος, ἐκ πρώτης ὄψεως τοῦλάχιστον, φαίνεται ἡ δευτέρα θέσις. Πράγματι ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes παρουσιάζει μεγάλας ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας μὲ τὴν μαρξικὴν ἀνάλυσιν περὶ τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων. Θὰ ἦτο ὅμως σφάλμα ἐὰν παρεσυρόμεθα ἀπὸ τὰς ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας ταύτας εἰς τὸ νὰ διατυπώσωμεν τὴν κρίσιν ὅτι ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes ἀποτελεῖ ἀπλῆν «ἐπιστροφήν» εἰς τὴν μαρξικὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν. Ἡ ὅλη διάρθρωσις τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ τὴν διάρθρωσιν τῆς μαρξικῆς θεωρίας. Καὶ μολονὶ ὁ ἴδιος ὁ Keynes, ὁ ὁποῖος ἐλάχιστα ἐνδιέφερετο διὰ ζητήματα προτεραιότητος καὶ πρωτοτυπίας, δὲν θὰ εἶχεν ἴσως ἀντίρρησιν νὰ δεχθῆ τὸν παραλληλισμὸν, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ παραλληλισμὸς οὗτος θὰ ἐγένετο ἐν πολλοῖς εἰς βάρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας καὶ τῆς ἀκριβοδικαίας ἐκτιμῆσεως τῶν πραγμάτων.

Τὸ τελικὸν πρακτικὸν συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἀπὸ τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, εἶναι ἡ ἀνάγκη «κοινωνικοποιήσεως» τῶν ἐπενδύσεων. Εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας αἱ ἐπενδύσεις πρέπει νὰ «διευθύνωνται», ἐὰν θέλωμεν νὰ διατηρηθῆ ὁ ὄγκος τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἰς ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον. Τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει, κατὰ τὸν Keynes, νὰ ἀναλάβῃ τὸ Κράτος ὡς ἐκπρόσωπος τῆς κοινωνίας κυρίως διὰ τῆς ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων εἰς μεγάλην κλίμακα.